

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN LIMBURG XI

door drs. J. H. M. HILGERS

Himantoglossum hircinum (L.) Spreng., Bokkenorchis.

Het is altijd een omstreden kwestie geweest of *Himantoglossum hircinum* tot de inlandse orchideeën gerekend dient te worden, dan wel of ze min of meer toevallig op een enkele vindplaats in Zuid Limburg

(Sint Pietersberg) en op één of twee vindplaatsen in de duinen, terecht is gekomen. De Wever heeft aan deze vraag de volgende overwegingen gewijd: „In Duitsland ligt volgens Höffner haar noordgrens in het Midden Rijngebied. Ze zal wel heel toevallig op de Sint Pietersberg gekomen zijn. In de vorige eeuw moeten er bij de kastelen van Canne en Caestert grote en rijke plantentuinen bestaan hebben. Lejeune geeft reeds verschillende soorten aan op de Sint Pietersberg die zeker niet inheems zijn (meestal van origine sierplanten). Enkele van deze soorten zijn zelfs verwilderd zoals o.a. *Lonicera xylosteum*.

Zo kan ook *Himantoglossum* wegens haar grillig gevormde bloemen in bovenvermelde siertuinen zijn gekweekt en dank zij de goede verzorging der planten daar tot rijpheid gekomen zijn. De zaden die zeer licht zijn kunnen in dit voor hun gunstige kalkgebied ontkiemd zijn. Later is ze zeker nooit teruggevonden.”

De Wever doelt hier op 2 herbariumexemplaren van Jacques uit 1848, waarvan overigens niet eens zeker was of ze op het Nederlands gedeelte, dan wel op het Belgisch gedeelte van de Sint Pietersberg gevonden waren.

Ook over de vondsten in de duinen spreekt de Wever in zijn aantekeningen enige twijfels uit, die ik hier citeer: „Voor Noord Nederland geeft Heukels haar aan bij Katwijk en Santpoort in de duinen, (zie De Levende Natuur) in 1906 gevonden. Ook hier kan men haar niet als inlands beschouwen. Ze zal ook toevallig als zaad of als knol verdwaald zijn. De firma Tubergen te Haarlem biedt ze ieder jaar aan bij haar vollegrondsoorchideeën. Ik denk dat ze daar gekweekt wordt en niet ieder jaar geïmporteerd, zoals in vele andere kwekerijen. Ze is daar ook niet meer teruggevonden”.

Tot zover deze citaten van de Wever. Het lijkt mij toe dat deze soort niet opgenomen hoeft te worden in de Nederlandse flora's.

Anacamptis pyramidalis (Voerendaal).

fotoarchief: De Wever.

Aceras anthropoporphorum (L.) Ait. Poppenorchis.

Het voorkomen van de poppenorchis is in Nederland beperkt tot het Krijtdistrict in Zuid Limburg. Het belangrijkste centrum van de verspreiding in het zuiden van het land is de gemeente Voerendaal, waar in het begin van deze eeuw nog vele kalkgraslanden op hellingen aanwezig waren.

De Wever noemt als rijkste vindplaats de heuvels tussen de Daelhoeve en de hoeve Keversberg, waar ze zowel op de hellingen als op de plateaus voorkwam. De kalk is hier plaatselijk bedekt met een dunne laag van zure diluviale afzettingen, waarin ook andere

Aceras anthropoporphorum Ait. (Voerendaal-Kunraderberg).
fotoarchief De Wever

orchideeën voorkwamen en nog voorkomen, zoals *Coeloglossum viride*, *Herminium monorchis*, *Gymnadenia conopsea*, *Platanthera bifolia* e.a.

Wellicht waren deze oostelijke kalkgraslanden om Voerendaal de rijkste vindplaatsen voor allerlei zeldzame soorten, die niet zo'n stricte kalkindicatoren zijn als bv. *Orchis militaris* en *Orchis purpurea*. Deze streek is de oostelijke tegenhanger van de vroeger zo rijke vindplaats in het westen van het Krijtdistrict, de Sint Pietersberg, die nu nog slechts van ondergeschikt belang is voor de orchideeën in deze streek, omdat vrijwel alle populaties hier verdwenen zijn.

Van alle kalkgraslanden om Voerendaal zijn nog over de Wrakelberg, de Kunderberg en de Putberg, een klein maar belangrijk gedeelte. Het was waarschijnlijk deze Putberg bij hoeve de Dael waar de Wever over schreef als over de graslanden met een grote hoeveelheid, meer dan 500 individuen van de poppenorchis.

In 1918 begon men deze „dorre” graslanden in weiden te veranderen, zowel van de Daelhoeve als van de Keversberghoeve uit. In 1922 waren nog vrij veel exemplaren overgebleven in een reepje helling ten westen langs de Schelsberg en op de top van de Putberg. In 1928 telde de Wever nog 18 exemplaren en vanaf 1929 waren ze tijdelijk verdwenen. Overigens is de strenge winter in 1929 funest geweest voor vele orchideeënpopulaties in deze streken. Toch is hier later de poppenorchis weer gevonden. Dijkstra vermeldt bv. in 1957 nog 3 exemplaren, maar verschillende botanici hebben ze na 1960 hier niet meer teruggezien. Het is mij niet bekend of ze nu nog aanwezig is, maar het lijkt wel waarschijnlijk.

Een andere dubieuze vindplaats, wellicht een secundaire vindplaats door aanplanting, is de Zurendries in het Savelsbos in Gronsveld. Hier werden in 1961 nog 3 rozetten aangetroffen, alhoewel geen bloeiende exemplaren, door de reservaatbewaker A. Vluggen.

Van de ongeveer 10 bekende vindplaatsen in deze eeuw is er dus waarschijnlijk nog maar 1 over en bestaat er nog 1 secundaire vindplaats. Het is daarom zonder meer evident dat de natuurbescherming de

grootst mogelijke moeite doet om de laatste twee vindplaatsen niet verloren te laten gaan, want dan zou ze voorgoed op de lijst der uitgeroeide orchideeën in Nederland geplaatst moeten worden.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Gronsveld	1. Riesenberg	De Wever, 1928, 6 ex. 1929 verdwenen. Dijkstra, 1941 Dit was vroeger een belangrijke vindplaats met veel ex.
	2. Zurendries, Savelsbos	Vluggen van Staatsbosbeheer. 1966, 3 ex. Waarschijnlijk secundaire vindplaats.
Kadier en Keer	3. Keerderberg	De Wever. 1928, 6 ex.
	4. Bemelerberg	Gregoire. Sinds 1954 verdwenen. Secundaire vindplaats.
Sint Geertruid	5. Eysdenerbos, krijthelling	H. Stessen. 1914, 3 ex.
Wylre	6. Beritzenhoven	De Wever. 1 herb. ex. in 1916.
Gulpen	7. Ozebos	H. Stessen. 1914, 3 ex.
Klimmen	8. Kruishof, Ransdaal	De Wever, 1928, 3 ex.
Voerendaal	9. Welterberg	De Wever. 1935, 2 ex.
	10. Putberg-Keversberg-Schelsberg	De Wever vermeldt in 1918 nog meer dan 500 ex. In 1936 nog 52 ex., na tijdelijke verdwijning omstreeks 1929. In 1957 volgens Dijkstra nog 3 ex. Uit jaren '60 geen betrouwbare meldingen. Waarschijnlijk toch nog niet verdwenen.

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich., Hondskruid.

Het hondskruid werd in het begin van deze eeuw nog slechts op 2 vindplaatsen in Zuid Limburg aangetroffen, nl. op de Keversberg te Voerendaal en op de Berghofweide te Wylre. Deze soort kwam vroeger en misschien nu ook nog voor in enkele duinstreken, met name in de buurt van Haarlem, waar zich waarschijnlijk de allerlaatste Nederlandse vindplaats bevindt.

In Zuid Limburg is ze omstreeks 1930 verdwenen. Volgens de Wever werd ze uitsluitend aangetroffen in kalkgraslanden, samen met soorten als *Primula veris*, *Euphrasia Rostkoviana*, *Polygala comosa* en *Scabiosa columbaria*, allen kalkgraslandsoorten.

In de aangrenzende Belgische en Duitse gebieden is ze ook reeds lang verdwenen. Op het Belgisch gedeelte van de Sint Pietersberg heeft ze nog standgehouden tot 1927, terwijl ze op het Nederlandse gedeelte van de Sint Pietersberg al in 1880 was verdwenen. In aangrenzend Duits gebied was ze volgens Höffner reeds in de twintiger jaren voorgoed verdwenen. De belangrijkste en laatste vindplaats in Zuid Limburg van deze soort uit zuidelijke streken was de Berghofweide (weide van de hoeve Rutten) te Wylre waar in 1928 door H. Stessen nog 6 exemplaren geteld werden. Helaas is voor deze soort de natuurbescherming te laat geweest, want deze Berghofweide werd pas 30 jaar later, in 1958, aangekocht door Staatsbosbeheer.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Sint Pietersberg	Volgens Dumoulin sinds 1880 verdwenen.
Voerendaal	2. Keversberg	Volgens de Wever door afgraving in 1918 verdwenen.
Wylre	3. Berghofweide	Stessen. 1928, 6 ex.